

Socialinio darbo profesijos tyrimai

Jėgos ir galios diferenciacija lietuviškajame socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis

Ramunė JURKUVIENĖ, Indrė GAJDOSIKIENĖ, Sandra JOKUBAUSKĖ

*Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Eivenių g. 2, LT-50009 Kaunas,
Vilniaus universitetas, Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, El. paštas: igajdosik@yahoo.com*

Santrauka. *Jėgos ir galios diferenciacija nagrinėta ne vieno autoriaus. Anot H. Arendt, jėga pasireiškia savęs eksponavimu ir save palaiko nuolat rodydamasi ir sukeldama baimę. Galia, atvirkščiai, slepiasi. Galia – išmintingųjų pastangos, leidžiančios neiekvoti energijos kovai, kontrolei ir griovimui, o telkiančios visuomenės narius bendradarbiauti, dalytis savo pasiekimais ir skirti energiją kūrybai ir gyvenimui tobulinti. Straipsnyje pateikiama jėgos ir galios skirtumo raiška per kokybinio tyrimo apie socialinio darbuotojo vaidmenį bendruomenėje analizę. Išlikimo visuomenėje susiformavę socialiniai darbuotojai ir klientai sunkiai skiria jėgą nuo galios. Galios prigimtis socialinė, neatsiejama nuo pasitikėjimo santykio formavimo. Socialinis darbas, grindžiamas jėga, bet ne galia ir įgalinimu, neatitinka savo esmės.*

Pagrindiniai žodžiai: *jėga, galia, išlikimo visuomenė, įgalinimas.*

Įvadas

Socialinis darbas – profesija, siekianti pokyčių sprendžiant žmonių tarpusavio santykių problemas¹ visais lygmenimis – mikro-, mezo- ir makro-. Padėdamas spręsti žmonių tarpusavio santykių problemas socialinis darbuotojas padeda klientui nugalėti kliūtis, neteisingumą ir neteisėtumą, kurie egzistuoja visuomenėje². Pokyčių siekimas yra neatsiejamas nuo socialinio darbuotojo vykdomos intervencijos, t. y. poveikio taikymo, siekiant, kad individas, grupė, šeima ar bendruomenė būtų tikslingai motyvuojami keistis.

Susidūrus su žmonių įtaka ir poveikiu vienas kitam visuomenėje, galima atpažinti nevienodus poveikio būdus, išskirti priešingus šio poveikio aspektus. Vienas iš jų turi savyje trandantį,

¹ Socialinio darbo profesija skatina socialinę kaitą, žmonių tarpusavio santykių problemų sprendimą, teikia galimybių ir pagalbą gerinti jų gyvenimą. Remdamasis žmogaus elgesio ir socialinių sistemų teorijomis, socialinis darbas siekia žmonių ir jų aplinkos sąveikos darnos. Žmogaus teisių ir socialinio teisingumo principai yra svarbiausi socialinio darbo principai (IFSW Montreal, Kanada, 2000, vertė autorės).

² A. Campanini ir E. Frost (2005, p. 7) pateikia tokį socialinio darbo apibrėžimą: „Socialinis darbas yra skirtas nugalėti kliūtis, neteisingumą ir neteisėtumą, kurie egzistuoja visuomenėje. Jis padeda įveikti krizes, kraštutinius, nenumatytus atvejus, taip pat kiekvieno žmogaus asmenines ir socialines problemas“, kurį pasiūlė Tarptautinė socialinio darbo mokyklų asociacija 2001 metais Kopenhagoje (cituojiama V. Kavaliauskienės (2005)).

kontroliuojantį ar slopinantį ir net griauinantį pradą. Kitas atskleidžia kuriantį, leidžiantį skleistis vidinėms galimybėms ir augimą stiprinantį vyksmą. Griaunantis, slopinantis aspektas susijęs su spaudimu, kontrole, įtampa, ribų peržengimu, prievarta, psichologiniu ar fiziniu smurtu. Jį, remdamosi kai kuriais autoriais (Arendt, 2001; Foucault, 1983; Morgenthau, 1978; Donskis, 2011), ypač Hannah Arendt, vadinsime jėga. Kuriantį poveikio aspektą vadiname galia. Tokia galia kyla iš jungtinės valios, siekio veikti kartu. Ji išryškina potencialią poveikio raišką. Galiai nereikia prievartos, kad pasiektų savo tikslus – galiai paklūstama savanoriškai, vertinant santykį.

Dažnai jėgos ir galios sampratos vartojamos kaip sinonimai, nes apibūdina daromo poveikio stiprumą. Ne visada susimąstoma, koku būdu pasiekiamas poveikis. Kai naudojamos įvairios poveikio priemonės, ne visada lengva diferencijuoti iš esmės skirtingais principais grindžiamą veikimo būdą. Jėgos ir galios, kaip iš esmės skirtingų poveikio principų, diferenciacija vaidina ypač svarbų vaidmenį Lietuvos socialinio darbo profesijos raidoje. Veikimas naudojant *jėgą* labai būdingas totalitariniams režimams, kurie pastaruosius 75 metus labai paveikė ir tebeveikia Lietuvoje gyvenančių ir dirbančių žmonių mentalitetą, pasaulėjautą ir pasaulėvoką. *Galios* sąvoka, susijusi su įgalinimu, t. y. pasidalijimu savo individualia stiprybe, kartu savanoriškai kuriant ir skatinant bendrumo visuomenėje išgyvenimą ir tame matant bendros stiprybės didėjimą, nusako socialinio darbo nuostatų esmę.

Negebėjimas atpažinti ir atskirti (diferencijuoti) *jėgos* ir *galios* sąvokų turinio gali iškreipti socialinio darbo esmę. Kyla grėsmė, kad socialinis darbuotojas gali tapti ne šiltų tarpusavio santykių kūrėju ir kliento įgalintoju, bet kontroliuojančiu valdininku, demonstruojančiu jėgą ir verčiančiu problemose skęstantį klientą pasijusti dar bejėgiškiau.

Straipsnio tikslas – atskleisti jėgos ir galios sąvokų diferenciaciją teorinėje plotmėje ir atpažinti šių sąvokų raišką nagrinėjant praktinį socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis Lietuvoje.

Metodika. Straipsnyje pateikiame literatūros analizę, kurioje nagrinėjami kelių autorių (H. Arendt, M. Foucault) jėgos ir galios sąvokų diferenciacijos apibūdinimai. Remdamosi literatūros analize, pateikiame *jėgos* ir *galios* sąvokų diferenciacijos bruožus. Aptariame jėgos ir galios sąvokas Lietuvos kaip pototalitarinės valstybės, kuriai būdingi išlikimo visuomenės bruožai, kontekste. Empirinėje dalyje pagal kokybinio tyrimo atvejo analizės metodą³ analizuojame darbą su socialinės rizikos šeimomis kaimo seniūnijose darbuotojo, bendruomenės ir kliento požiūriu, atpažįstant jėgos ir galios raišką Lietuvos kontekste.

Naudojomės interviu, paimtais iš kaimo socialinės rizikos šeimų aplinkos: iš socialinių darbuotojų, bendruomenės narių ir pačių klientų, bei tyrėjos dienoraščiu. Šiam straipsniui tyrimų duomenis analizavome keldamos klausimą: Kaip atsiskleidžia jėgos ir galios sąvokos praktiniame socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis, t. y. kokius jėgos sąvokai būdingus bruožus galima atpažinti teikiant pagalbą socialinės rizikos šeimoms? Kokius galios sąvokai būdingus bruožus galima atpažinti teikiant pagalbą socialinės rizikos šeimoms?

Duomenys kokybiniam atvejo analizės tyrimui buvo renkami kokybinio pusiau struktūruoto interviu būdu. Interviu truko nuo 30 iki 90 min. Respondentai buvo pasirinkti tikslinės atrankos būdu. Atrankos kriterijai: 1) socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis kaimuose; 2) kaimų bendruomenės nariai, kurie įsitraukė į pagalbos socialinės rizikos šeimoms procesą; 3) socialinės rizikos šeimų nariai, kurie buvo įtraukti į pagalbos procesą kaime. Kaimas pasirinktas, nes socialinio darbuotojo teikiamo pagalbos proceso socialinės rizikos šeimoms

³ Rėmėmės Yin (1984) aprašyta atvejo tyrimo metodika.

poveikis čia yra lengviau pastebimas, mažiau šalutinių poveikių. Iš viso buvo apklausti keturi socialiniai darbuotojai, dirbantys dviejų rajonų seniūnijose su socialinės rizikos šeimomis kaime, trys kaimų bendruomenių nariai bei du X kaimo socialinės rizikos šeimų nariai buvę įtraukti į pagalbos procesą (dar viena šeima tyrime dalyvauti atsisakė). **Tyrimo eiga.** Tyrimas vyko tokiais etapais: tyrimo lauko stebėjimas, respondentų pasirinkimas, duomenų rinkimas, jų šifravimas ir kodavimas, analizė⁴ ir interpretavimas. Tyrimas vyko 2012–2013 m. vasario – balandžio mėnesiais. Interviu atlikimo vieta buvo suderinta su respondentais. Tai namų aplinka, darbo vieta ir bendruomenės centrai.

Jėgos ir galios sąvokų diferenciacija teorinės analizės perspektyvoje

Jėgos ir galios diferenciaciją nagrinėjo ne vienas autorius. Šiame straipsnyje daugiausia remiamės tuo, kaip jėgos ir galios sampratų skirtumus ir pagrindinius bruožus išryškino H. Arendt (1906–1975) ir M. Foucault (1926–1984).

H. Arendt aiškiai skyrė jėgos ir galios sąvokas kaip nevienalytes ir ne sinonimus. „Jėga yra natūrali izoliuotai nagrinėjamo individo savybė, o galia atsiranda tarp kartu veikiančių žmonių“⁵ (Arendt 2005: 190). Šiuo jėgos ir galios sąvokų apibūdinimu H. Arendt atskleidžia vieną iš pagrindinių bruožų: veikimas po vieną, siekiant koncentruoti asmeninius pajėgumus, būdingas jėgai. Jis neatskiriamas nuo savęs eksponavimo, konkurencijos. Jėga save palaiko tik nuolat rodydamasi ir sukeldama baimę. Jėga – statiška tikrovė, išmatuojama, pasikliaujanti tik savimi. Jėga neatsiejama nuo rungimosi, konkurencijos, kur lemia asmeninių savybių pranašumas: protingumas, t. y. smegenų jėga, padedanti siekti rezultato taip pat kaip ir raumenų jėga (Arendt 2005: 190). Jėgai būdingas bruožas yra statiškumas, o konkurencijos ir rungimosi tikslas – sumažinti priešininko jėgą. Dėl to jėga save palaiko tik nuolat rodydamasi ir sukeldama baimę. Naudojant jėgą, energija skiriama kovai, kontrolei ir griovimui. Jėga nedaloma, ją stabdo kitų buvimas, nes kiti apriboja individo jėgą, neleisdami jam peržengti jų asmeninės raiškos ribų. Kraštutinė jėgos raiškos forma – smurtas. Jis naudojamas ten, kur valdžia praranda legitimiją (teisėtą) galią – tada siekia paklusimo smurtu ir jėga. Smurtą vienišas žmogus gali panaudoti prieš kitus žmones ir jo „monopolį gali turėti vienas ar nedaugelis žmonių, įsigyjančių prievartos priemonių“ (Arendt 2005: 191).

Kadangi jėga savo esme susijusi su vienišumu, jos raiškoje neretas paradoksalus bejėgiškumo ir smurto derinys: daugybė dažnai įnirtingai, bet visiškai bergėdžiai save iššvaistančių bejėgio smurto protrūkių. „Istorinėje patirtyje ir tradicinėje teorijoje šis derinys, net jeigu nepripažįstamas, žinomas kaip tironija“ (Arendt 2005: 192). Tironija savo egzistavimą grindžia išimtinai jėga. H. Arendt cituojamas Švietimo tarpsnio intelektualas ir politinis mąstytojas Charles-Louis de Secondat Baron de la Brède et de Montesquieu (1689–1755) suprato, kad ryškus tironijos bruožas tas, kad ji remiasi izoliacija – tirono izoliacija nuo jo valdinių ir valdinių izoliacija vienas nuo kito. Anot Montesquieu (2004), viešojoje srityje tironija pradeda auginti susinaikinimo užuomazgas tą akimirka, kai pradeda egzistuoti.

Priešingą poveikio vienas kitam aspektą apibūdina galios sąvoka. H. Arendt teigė, kad galia yra žmogaus gebėjimas ne vien veikti, bet veikti suderintai. Ji teigė, kad galia niekada nėra in-

⁴ Pagal Campbell naudotą duomenų jungimo su teiginiais (angl. „pattern-matching“) būdą (Yin 1984).

⁵ Angliškas „strength“ lietuviškame vertime pateikiamas kaip „jėga“, o „power“ – „valdžia“. Šiame straipsnyje vartojame platesnį, daugiau aprėpiantį galios terminą.

divido savybė, o greičiau grupės. Galia, anot H. Arendt, visada turi potencialų pobūdį. Galia potencialiai atsiranda kiekvieną kartą susibūrus žmonėms ir išnyksta tą akimirka, kai jie išsiskirsto. Galia augina daugelio žmonių valios ir ketinimų dermę. Galia nemažėja ja dalijantis. Pavienio asmens jėga galios atsiradimo atveju tarsi sumažėja, ji sąmoningai nėra eksponuojama, bet bendrai veikiantys individai įgyja bendrą augančią galią. Galia vienas kitam atiduodama savanoriškai. Taigi galia kyla iš kolektyvinės valios. Tokiai galiai nereikia smurto ir jėgos, kad pasiektų savo tikslus – jai savanoriškai paklūstama (Arendt, 1970: 44). Galios neriboja žmogaus prigimtis. Atvirkščiai, viena iš pirminių galios sąlygų yra žmonių įvairiopumas (Arendt, 2005: 191). Individualiu stiprumu nepasižymintys, skirtingas prigimtinės savybės turintys asmenys darniai veikdami gali sukurti didelę galią. Ji stublinančiai nepriklauso nuo materialių veiksnių – gausumo ir išteklių. Galios negalima kaupti atsargai, ji egzistuoja tik būdama įgyvendinama. Galia įgyvendinama tik ten, „kur žodžiai ir veiksmai nesiskiria, kur žodžiai nėra tušti, o veiksmai brutalūs, kur žodžiai vartojami ne ketinimams paslėpti, o realijoms atskleisti, kur veiksmai skirti ne smurtauti ir naikinti, bet užmegzti santykius ir sukurti naujas realijas“ (Arendt 2005: 190).

M. Foucault, kuris, kaip pats teigia, domėjosi „objektyvavimu, kuris perkeičia žmones į subjektus“ (Foucault 1983), taip pat negalėjo išvengti jėgos ir galios temos. M. Foucault daro prielaidą, kad galią tirti mums padeda tai, kad jai priešinamasi, ir net klausia – argi ne smurtas liktų, jei galia nusimestų savo kaukę? Taigi M. Foucault neatskiria galios ir jėgos ir rašydamas vartoja žodį „galia“, tačiau iš esmės dažnai kalba apie dalykus, kuriuos H. Arendt būtų pavadinusi jėga. M. Foucault domina, kaip vienas žmogus pajungiamas kitam. Tačiau tas, kurį mėginama paveikti, yra veikiantis asmuo; dėl to jam susidūrus su jėgos santykiu gali atsiverti visa vėduoklė atsakymų. Tai, kaip vieno grėsmingas elgesys veikia kitą, yra neišvengiamai susiję su nenorinčia paklusti žmogaus laisve ir laisva valia. Labai svarbu, kalbant apie tokį santykį, yra konfrontavimo strategijos – nes jei spaudžiančiame santykyje glūdi laisvės nepaklusnumas, tai būtinai stebėsime ir būdus pabėgti arba kovoti, priešintis. Iš kylančio pasipriešinimo galima pažinti, kad naudojamas prievartos santykis. Žmonės priešinasi, kai yra kategorizuojami, išskiriami ir prikaustomi prie savo identiteto (mes sakytume, jiems „klijuojama etiketė“), nes tuo individai paverčiami subjektais, t. y. pajungiami kitam, ar pajungiami net ir savai tapatybei, taigi nebelaisvi. H. Arendt naudojamoje jėgos ir galios perspektyvoje sakytume, kad M. Foucault, nagrinėdamas pasipriešinimą santykyje naudojamai jėgai, išryškina žmogaus orumo, laisvės aspektus.

Remdamosi H. Arendt ir kitų įžvalgomis diferencijuojant jėgą ir galią, jų būdingus bruožus pateikiame lentelėje.

Apibendrinant galima teigti, kad jėgos ir galios sąvokos, nors dažnai yra vartojamos kaip sinonimai, skiriasi savo prigimtimi, esminiais veikimo principais ir pasižymi skirtingais bruožais. Jėgos ir galios poveikis dažnai turi priešingų veikimo pasekmių.

Lietuva nuo tradicinių vertybių link išlikimo visuomenės

Teorinę jėgos ir galios diferenciaciją bandant atpažinti Lietuvos praktiniame socialiniame darbe, svarbu atkreipti dėmesį į istorinį ir kultūrinį kontekstą, kuriame radosi socialinis darbas Lietuvoje. Komunistinio režimo žlugimas Lietuvoje, perėjimas į demokratinę politinę sistemą ir rinkos ekonomiką, šių politinių ir ekonominių transformacijų sukelti visuomenės socialinės struktūros pokyčiai verčia analizuoti kartu su jais vykusius kultūrinius ir vertybinius pokyčius mūsų visuo-

Lentelė. Jėgos ir galios bruožų palyginimas

Jėgos sąvokai priskiriami bruožai	Galios sąvokai priskiriami bruožai
Jėga yra natūrali izoliuotai nagrinėjamo individo savybė	Galia atsiranda tarp kartu veikiančių žmonių
Jėga nusako poveikio stiprumą	Galia nusako galimybių visumą
Jėga linkusi save eksponuoti, save palaiko tik nuolat rodydamasi ir sukeldama baimę	Galia nedemonstruoja savęs, reiškiasi stabdydama išorinę ir brutalią jėgą, telkia visuomenės narius bendradarbiauti, dalytis savo pasiekimais
Jėgai reiškiantis energija sutelkiama kovai, konkurencijai, kontrolei ir griovimui	Galia nukreipia energiją į kūrybą ir gyvenimo tobulinimą
Jėga nedaloma, ją stabdo kitų buvimas	Bendrai veikiantys, galia besidalijantys individai įgyja augančią galią
Jėga kuria baimės santykį, įtampą, kovos būseną, kurioje siekiama vienas kitą nugalėti, pajungti, pašalinti	Galios prigimtis yra socialinė, neatsiejama nuo pasitikėjimo santykio formavimo, bendro kūrimo, dalijimosi
Jėgos veikimas siejasi su prievarta	Galia neatsiejama nuo laisvės, ji vienas kitam atiduodama savanoriškai
Jėga – būdas siekti greito rezultato	Galios santykis – veikimo būdas, kitus veikiantis netiesiogiai ir ne tuoj pat
Jėga kuria izoliaciją – vadovo izoliaciją nuo pavaldinių ir pavaldinių izoliaciją vienas nuo kito	Galia siejasi su solidarumu, kuris apibūdinamas kaip bendramintiškumas, vieningumas, interesų bendrumas, bendra atsakomybė, tarpusavio parama
Jėga skatina pasipriešinimą. Realiai visi pralaimi, jaučiasi vieniši ir bejėgiai	Visi laimi. Vieni kitiems padeda augti ir praturtina vieni kitus

menėje. Pagrindiniai duomenų šaltiniai, siekiant iš platesnės perspektyvos pažvelgti į Lietuvos situaciją, kuriais remiasi mokslininkai atlikdami šių pokyčių Lietuvoje analizę, yra tarptautiniai tyrimo projektai: Europos vertybių tyrimas (angl. *European Value Surveys*) ir Pasaulio vertybių tyrimas (angl. *World Value Surveys*). Reprezentatyvios gyventojų apklausos, taikant Europos vertybių tyrimo metodiką, Lietuvoje buvo atliktos 1990, 1999, 2005⁶, 2008 metais. Pasak R. Žiliukaitės (2007), iki šiol šie tyrimų projektai yra vieninteliai duomenų šaltiniai, leidžiantys sistemingai analizuoti vertybinius pokyčius, vykusius Lietuvoje žlugus komunistiniam režimui: viena, jie suteikia galimybę mokslininkams nustatyti, kaip kito Lietuvos gyventojų vertybės per Nepriklausomybės metus, kita, pažvelgti į Lietuvoje vykstančius kultūrinius pokyčius lyginamojoje kitų šalių perspektyvoje. Vertybių tyrimų duomenimis naudojėsis autorius R. Inglehart (1997) visuomenės pagal vyraujančias jose vertybines nuostatas skirsto į: 1) tradicinių vertybių, 2) išlikimo visuomenę, 3) racionaliąją, 4) gerovės valstybės visuomenę.

Analizuojant vertybinių nuostatų kaitą schemiškai, galima matyti, kaip Lietuvos (panašiai ir kitų Rytų Europos valstybių) visuomenė iš tradicinių vertybių visuomenės tampa *išlikimo visuomenė*. Tradicinėje visuomenėje aukščiausiai vertinamas Dievas, Tėvynė, religinės institucijos, šeima, didžiausią galią turi autoritetai, susiję su tradicinėmis vertybėmis, o išlikimo visuomenėje daugiausia dėmesio skiriama kovai už išlikimą. Tokiose visuomenėse labiausiai vertinama *jėga*.

⁶ 2005 metų tyrimas nebuvo Europos vertybių tyrimų projekto dalis, nes tais metais šis projektas nebuvo įgyvendinamas (Žiliukaitė, 2007).

Kartais ji būna reali, kartais įsivaizduojama. Vyrauja fizinės jėgos kultas, ekonominė (finansinė) jėga. Būdingas neįsisąmonintas besąlygiškas paklusimas asmenims, einantiems aukštas pareigas ar autoriteto vaidmuo. Išlikimo visuomenėje paklusimas jėgai, tiek fizinei, tiek ekonominei, dažnai veikia stipriau negu įstatymai.

Galima interpretuoti, kad šie duomenys – jėgos principo dominavimo, pusę amžiaus taikyto totalitarinio režimo valstybėse, pasekmės. Baudžianti ir persekiojanti totalitarinių režimų valdžia akylai stebėjo ir naudojo jėgos organizacijas, blokuodama galios formavimosi procesus. Daugiausia dėmesio buvo skiriama trikdyti natūralius pasitikėjimo santykius, uždrausti bendrai kurti, dalytis patirtimi, išgyvenimais, solidarumui, kurio išraiška – bendramintiškumas, vieningumas, interesų bendrumas, bendra atsakomybė, tarpusavio parama, blokuoti visais lygiais. Neatsitiktinai nevyriausybinių organizacijų veikla buvo neleidžiama, baudžiama labdara ir kitokia neformali iniciatyva. Socialinis darbas kaip profesija ir kaip veikla galėjo atsirasti ir vystytis Lietuvoje tik atkūrus Nepriklausomybę. Tačiau įvykę politiniai pertvarkymai dar nereiškė, kad tiek metų vyravusi jėgos dominavimo paradigma be pasipriešinimo užleis pozicijas galios paradigmam, kaip ji suprantama pirmiau išdėstytoje straipsnio teorinės perspektyvos dalyje.

Jėgos ir galios sąvokų raiška praktiniame socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis

Analizuodamos empirinius duomenis, siekėme atpažinti, kaip atsiskleidžia jėgos ir galios sąvokos praktiniame socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis Lietuvos išlikimo vertybių visuomenėje. Iš praktikos pavyzdžių aiškinomės, kaip respondentai skiria jėgos ir galios paradigmas. Tyrimų duomenys, atskleidžiantys praktiniame socialiniame darbe su socialinės rizikos šeimomis išryškėjusias nuostatas ir darbo principus, buvo analizuojami, lyginant juos su teorinėje analizėje išryškėjusiais jėgos ir galios skiriamaisiais bruožais.

Jėga linkusi save eksponuoti, save palaiko tik nuolat rodydamasi ir sukeldama baimę

Socialinio darbuotojo ir kliento santykius grindžiant jėgos principais, dominuoja formalus bendravimas, griežtas taisyklių laikymasis. Tai galima atpažinti iš socialinių darbuotojų pasakojimų, kaip prasideda socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis.

„Gavus informaciją apie vaikų nepriežiūrą, į šeimą pirmiausia vyksta seniūnijos socialiniai darbuotojai ir seniūnas, įvertina situaciją. Jeigu nereikia skubios VTAS [Vaiko teisių apsaugos skyriaus] intervencijos, seniūnija surašo šeimos aplankymo aktą. Tėvai kviečiami atvykti pokalbiui į VTAS arba VTAS vyksta į šeimą. Ten tėvai yra supažindinami su surinkta informacija apie vaiko teisių pažeidimus šeimoje, išaiškinama, kad gali būti įrašyti į socialinės rizikos šeimų apskaitą, kokios kitos poveikio priemonės gali būti taikomos, jeigu situacija šeimoje nesikeis. Kai kuriais atvejais yra surašomas administracinio teisės pažeidimo protokolas pagal ATPK [Administracinių teisės pažeidimų kodekso] 181-ą straipsnį“ (socialinė darbuotoja Anelė)

Atsiskleidžia labai formalūs darbuotojų ir klientų santykiai. Santykiai spraudžiami į teisės aktuose pateiktas formuluotes, pabrėžiamos gresiančios „poveikio priemonės“, nelieta erdvės pasitikėjimo santykiui megzti, šeimos poreikiams nustatyti. Girdint tokią pasakojimą, sunku patikėti, kad socialiniai darbuotojai vyksta į vietą norėdami pagelbėti šeimai, o ne nubausti ją.

Susitikę su klientu socialiniai darbuotojai, seniūnijos darbuotojai, VTAS atstovai pirmiausia demonstruoja jėgą, nesirūpindami sukurti pasitikėjimo santykį. Jie vengia įsijausti į kliento situaciją, pamatyti pasaulį kliento akimis, priimti klientą kaip turintį jausmų ir patiriantį išgyvenimų asmenį. Nėra ieškoma kliento stiprybių. Socialinis darbas, kuris grindžiamas jėgos demonstravimu, o ne galia ir įgalinimu, neatitinka savo esmės. Demonstruojama jėga negali skatinti darbuotojo ir kliento bendradarbiavimo, sprendžiant problemas. Socialinis darbuotojas tampa savitu *socialiniu policininku*.

Jėgai reiškiantis energija sutelkiama kovai, konkurencijai, kontrolei ir griovimui

„Dirbant su šeima kyla įvairūs sunkumai: šeimos nenoras bendradarbiauti, nenoras pripažinti problemų, kurios dažniausiai yra nedarbas, piktnaudžiavimas alkoholiu, sunki materialinė padėtis“ (Socialinė darbuotoja Anelė)

Klientas kontroliuojamas. Juo nepasitikima. Jam neleidžiama klysti ir prisiimti atsakomybės. Nepastebimi maži, bet svarbūs jo gyvenimo pokyčiai. Klientui priekaištaujama arba nusileidžiama, jis netraktuojamas rimtai, lygiavertiškai, tarsi užmirštama, kad jis – toks pat nelygstamą vertę turintis žmogus kaip ir tie, kurie pas jį atvyksta pagalbėti. Dėl socialinės kontrolės visuomenėje yra susiformavusi nuostata, kad socialinės rizikos šeima yra kitokia, dažniausiai bloga, kad tokių žmonių reikia vengti, su tokiais žmonėmis bendraujant galima nesilaikyti įprastų bendravimo normų, tarkime, įspėti prieš atvykstant. Vyksta kova, kurioje dažnai pateisinamos visokios priemonės. Socialinės rizikos šeima atvirai kontroliuojantį ir jėgą demonstruojantį socialinį darbuotoją traktuoja kaip priešą, ginasi, vengia bendrauti su juo ir stengiasi išvengti tiesioginio kontakto. Socialiniai darbuotojai neneigia naudojantys net apgaule, kad įeitų į kliento namus.

„...nenori įsileisti, bet kaip gudriai [tu juos] apgauti gali. Aš vis tiek įeinu. Palaukiu vaiko pareinant iš mokyklos ar ko užeinant. Tas vaikas beldžia į duris, o aš čia stoviu už kampo. Kai tik atidaro, ir aš jau prie durų...“ (socialinė darbuotoja Genutė)

Toks socialinio darbuotojo elgesys dar labiau skatina nepasitikėjimą socialiniu darbuotoju, kuris teikia pagalbą šeimai. Šioje situacijoje socialinis darbuotojas, matyt, nepagalvoja, kaip jo elgesys veikia socialinės rizikos šeimos tarpusavio santykius, vaiką, pastatydamas jį į nepatogią padėtį: šeima gali pagalvoti, kad vaikas yra kaltas dėl socialinio darbuotojo netikėto pasirodymo. Tačiau išlikimo visuomenėje kito asmens jausmų suvokimas, santykių gerinimas nelaikomas vertingu, jeigu tokiu būdu galima laimėti „kovą“ su klientu. „Užtikus“ netvarkingą klientų buitį, surašytame akte galima turėti įrodymą tolesniam kliento spaudimui.

Ši kova su socialiniu darbuotoju ne tik kelia įtampą ir priešinimąsi, bet ir didina šeimų nesavarankiškumą. „Stiprus“ socialinis darbuotojas savo jėga tarsi užgožia „silpnus“ klientus, o šie tuoj pat priešinasi – atranda dingsčių apkaltinti socialinį darbuotoją.

„[Klientai] atsakomybės daug permeta man, ir tas ir yra svarbiausia. „Va ko čia nepasakei to, būčiau aš padaręs. Ko man nepriminei, aš pats nežinojau. [...] Tu man nepriminei, o va aš būčiau gavęs tą ar aną“ (socialinė darbuotoja Loreta)

Socialinis darbas savo esme per pasitikėjimo santykį kuria galią tada, kai matoma ne tai, ko klientas negali, bet tai, ką jis gali. Tačiau įgalinimas – sunkiai suvokiama socialinių darbuotojų

viršininkų, iš kurių darbuotojai patiria spaudimą siekti greito ir nemažo rezultato, sąvoka. Ir patys socialiniai darbuotojai, ir jų klientai yra įsitikinę, kad socialinis darbas turi būti grindžiamas kontrole. To tikisi ir reikalauja ir bendruomenės, kurioje dirba socialiniai darbuotojai, nariai.

„Jeigu kalbame apie [socialinės rizikos šeimos] suaugusius, tai aš manau, kad [...] didesnė kontrolė duotų tai, kad tie tėvai būtų priversti nuolatos virti valgyti, nuolatos skalbtis, mažiau sakykim vartoti alkoholį. Jie tiesiog nuolatos žinotų, kad gali būti patikrinti [socialinio darbuotojo]“ (bendruomenės atstovė Antanina)

Žmonėms atrodo, kad visas socialinės rizikos šeimų problemas galima išspręsti „iš viršaus“, užimtumu ir gąsdinimu. Gero socialinės rizikos šeimoms žmonės nori pasiekti jėga. Galių kuriantys sprendimai neįsivaizduojami.

Jėga nedaloma, ją stabdo kitų buvimas

Socialiniai darbuotojai kartais neįvertina, kokie neturintys galių yra jų klientai. Kai šeimos nesusidoroja su, rodos, paprasčiausiomis užduotimis, o darbuotojai jaučia spaudimą (taip pat yra neturintys galių) gerinti situaciją, lengva pradėti naudoti jėgą – kontroliuoti, skatinti veikti greitai, neieškant, kas dar galėtų motyvuoti žmones keistis. Jei būtų naudojama galios pozicija – vyktų įgalinimas, abi pusės pasijustų stipresnės. Jėgos naudojimas kitam jėgos neprideda. Jėgos naudojimas kelia įvairiais būdais besireiškiantį pasipriešinimą, bet nepadaeda kliento stiprėti, situacijai gerėti. Tokioje kovoje išsitrina atsakomybės ribos, darosi neaišku, kur yra socialinio darbuotojo, o kur šeimos atsakomybės „teritorija“. Kai socialiniai darbuotojai perima atsakomybę už klientą, jų jėga dominuoja – prieš „silpną“ klientą jie neatsisako savo stiprumo ir nemoka juo pasidalyti, bet imasi spausti ar per daug globoti klientus. Tada kai kurie klientai tarsi mėgina socialinio darbuotojo „pajėgumą“, kol darbuotojui iš tiesų darosi per sunku atlaikyti, – jis pradeda jaustis piktas ir bejėgis.

„Paskambina [klientai], sugalvoja ką nors ir lekiam [į socialinės rizikos šeimas] šeštadienį, sekmadienį savo laiko negailėdami. Jau miegoti nebeina, pirmą valandą nakties skambina“ (socialinė darbuotoja Loreta)

Kiti klientai, įpratę būti bejėgiški, socialiniam darbuotojui rodant jėgą, tampa visiškai pasyvūs. Tada socialiniai darbuotojai pajunta, kad toks leidimas jų jėgai dominuoti galiausiai ir juos pačius išsekina.

„Socialinis darbuotojas visą [socialinės rizikos šeimos] atsakomybę prisiima ir kuo toliau, tuo labiau [tų šeimų tėvai] pripranta ir jiems dar sunkiau yra integruotis ir pradėti kilti. [...] Pinigus išskirsto socialinis darbuotojas, tai jiems nereikia galvoti ar užteks iki kitos pašalpos, – už juos viską padaro ir jie mažai atsakingi už save“ (bendruomenės narė Dalia)

Neužmezgus pasitikėjimo santykio, naudojant jėgą, susiduriama su kito žmogaus laisve ir valia. Ir čia socialinio darbuotojo jėga kartais stabdoma gana paprastai – neįsileidžiant.

„[Socialinės rizikos šeimos] manęs neklauso, jie manęs gali netgi neįsileisti ir aš nieko nepadarysiu; ir galiu kelis kartus ten važiuoti. Yra taip buvę“ (socialinė darbuotoja Anelė)

Visus varginanti kova gali trukti ilgai, o situacijos pagerėjimo nematyti. Geranoriška, bet per jėgą suteikta pagalba buvo neveiksminga – ją niekais verčia iš pažiūros bejėgis klientas.

Jėga kuria baimės santykį, įtampą

„Ar tu išgėręs, ar pagiringas – jau ir bijai. Ir galvoji: va jau socialinė atvažiavo, Jėzus Marija! Ir taip puoli, ir taip puoli. Nu va dėl to, nu dar ta tvarka ne visą laiką yra... Baimę turi tokią, nes nemalonomų nenori...“ (socialinės rizikos šeimos motina Lina)

Jėga kuria baimės santykį, įtampą, kovos būseną, kurioje siekiama vienam kitą nugalėti, pajungti, pašalinti. Baimė grįsti santykiai nedidina klientų motyvacijos keisti gyvenimo būdą, nuširdžiai kalbėti apie savo problemas ir bendradarbiauti su pagalbos teikėjais. Atvirksčiai, klientai stengiasi nusišlėpti savo problemas, neparodyti savo silpnybių.

„[...] man atrodydavo labai keista, kai klientas, išvydęs socialinį darbuotoją, pasimesdavo ir susijaudindavo. [...] Kartais klientui taip drebėdavo rankos, kad parašo ant dokumento negalėdavo padėti, o jo kūnas nevalingai imdavo vis labiau trūkčioti“ (iš tyrėjos dienoraščio)

Šie savigarbos likučiai socialinio darbuotojo traktuojami kaip priešinimasis ir nebendradarbiavimas, nepastebint, kad nebendradarbiavimas kyla iš netinkamo tarpusavio santykio, į kurį darbuotoją stumia įvairios aplinkybės (pvz., darbuotojo pozicijos susiejimas su VTAS, didelis darbo krūvis, viršininkų reikalavimai, ankstesnė jėgos santykio patirtis).

Galios prigimtis yra socialinė, neatsiejama nuo pasitikėjimo santykio formavimo, bendro kūrimo, dalijimosi, vieni kitų auginimo ir praturtinimo

Pasitikėjimas – grįstas saviklio va, geranoriškumu aplinkiniams, gebėjimu prisiimti atsakomybę, laikytis aiškių atsakomybės ribų, adekvačiai įsipareigoti ir to laikytis, gebėjimu neteisti ir atleisti, aiškiai įvardyti problemas ir iššūkius, nepamirštant ir neneigiant tikrovės, gebėjimu konfrontuoti ir nekonfliktuoti. Darbuotojui, kuris deda pastangas pasidalyti savo stiprumu su klientu, įdarbinant ar kitokiu būdu pasistatant klientą ant to paties socialinio laiptelio, gali susidaryti įspūdis, kad jo paties stiprumas, galia mažėja. Jam ne taip lengva suvokti, kad per bendradarbiavimą su klientu pradeda augti kitokia – jų abiejų bendra galia.

Galios auginimas nesistengia savęs eksponuoti. Įgalinti socialinės rizikos šeimą siekiantys socialiniai darbuotojai ar bendruomenės nariai nesiekia pripažinimo ar visuomenės dėmesio.

„Prisimenu, viena bendruomenės narė atėjo į seniūniją, vedama susirūpinimo dėl vaikų iš socialinės rizikos šeimos. Ji buvo šios šeimos kaimynė ir pastebėjo, jog keletą dienų iš minimos šeimos namo kamino nerūksta dūmai, nors buvo labai šalta. Nuėjo, bet kaimynai jos neįsileido, nors namuose kažkas tikrai buvo. Kaimynė nuogąstavo, jog namuose yra maži vaikai, kuriems turėtų būti labai šalta. Ji prašė, jog socialinė darbuotoja nuvažiuotų į šeimą, o pati pasiūlė sprendimą: galėtų duoti socialinės rizikos šeimai malkų išsimokėtinais ir padarytų nuolaidą. Apsilankius socialinės rizikos šeimoje, buvo rasta mama, kuri su vaikais šildėsi elektriniu šildytuvu. Šeimos tėvas buvo išvykęs uždirbti pinigų į kitą miestą. Mama sakė, jog nebeturi malkų ir laukia, kol vyras uždirbs pinigų ir galės jų įsigyti. Situacija baigėsi tuo, jog kaimynė davė malkų išsimokėtinais, atidėdama grąžinimą, kol vyras grįš užsidirbęs pinigų. Ji tyliai būtų tai padariusi ir be darbuotojo įsikišimo, jei tik šeima ją būtų įsileidusi“ (socialinė darbuotoja Rita).

Klientai tikisi iš socialinio darbuotojo galią auginančios pozicijos ir tokią patyrę tai vertina.

„[Socialinis darbuotojas] turi būti draugiškas, supratingas, padedantis. Nu šiaip tai mūsų socialinė darbuotoja tokia ir yra“. (socialinės rizikos šeimos motina Regina)

Regina gal ir ne visai suprasmada pabrėžia, kad labai svarbu pasitikėti socialiniu darbuotoju, pasitikėjimą jį išreiškia žodžiu „draugiškumas“. Būtent esant pasitikėjimo santykiui ir gali būti suteikiama klientui reikalinga socialinės darbuotojos pagalba.

Jėgos veikimas susijęs su prievarta

Socialiniai darbuotojai patiria didžiulį savo vadovų ir visuomenės spaudimą visiškai sutvarkyti įsisenėjusias dideles socialinės rizikos šeimų problemas, pvz., vaikų palikimą be priežiūros dėl tėvų alkoholizmo. Iš pokalbių atsiskleidžia, kad klientai traktuojami kaip daiktai. Vaikas „paimamas“ (daiktams taikomas terminas), emocinė pagalba pakeičiama leidimu vaikui pasiimti brangius daiktus. Tai, kad situaciją galima spręsti dialogo principu, net socialiniai darbuotojai nepajėgūs įsivaizduoti.

„Vaiko paėmimas dažniausiai vyksta staiga. Iki atvykstant VTAS specialistams, su šeima ir vaiku bendrauja socialinis darbuotojas, kuris išsiaiškina, ar yra artimųjų, giminaičių, galinčių laikinai pasirūpinti vaiku. Jeigu tokių asmenų nėra, vaikas apgyvendinamas institucijoje. Jeigu yra galimybė, vaikams paaiškinama, kokių veiksmų bus imtasi, kur jie vyks. Tuomet pasirūpinama jų asmeniniais daiktais, vaikas pats pasiima jam brangius daiktus. Jeigu tėvai yra agresyviai nusiteikę ir juos reikia tramdyti Policijos komisariato pareigūnams, nei vaiko paruošti paėmimui, nei pasirūpinti jo asmeniniais daiktais paprastai nebūna galimybių“. (socialinė darbuotoja Anelė)

Išorės spaudimą socialiniai darbuotojai linkę perduoti ir klientams. Jis atsispindi kalboje: jų veikimo posakiai susiję su prievartos išraiška, nors kalbantysis to net nepastebi: „*tempiu šeimas į seniūniją susitvarkyti pašalpu*“, „*kiek aš reikalavau, kad vaiką vežtų gydyti*.“

Jėga – būdas siekti greito rezultato

Greitas rezultatas – vienas iš darbi stipriai motyvuojančių veiksmų. Kai rezultatas atitinka lūkesčius darbo pabaigoje, žmogus pajunta pasitenkinimą darbu ir tai jį motyvuoja tolesniems darbo rezultatų siekiams. Tačiau socialinės rizikos šeimos ne per trumpą laiką atsidūrė sudėtingomis situacijomis, ir pakilti iš jų paprastai nebūna lengva ir greitai. Darbuotojai junta laiko spaudimą, nes dalyvauja socialinės rizikos šeimos vaikai, VTAS. Darbuotoją iš pradžių stulbina ir rizikos šeimų gyvenimo atotrūkis nuo kitų šeimų, jo lūkesčiai socialinės rizikos šeimoms per dideli, nesitikint tokio vidinių šeimų problemų masto.

„Pradėjusi dirbti, galvojau, – padarysiu tas šeimas laimingesnėmis. Rezultatai bus. [...] Galvojau, – nuvešiu, susitvarkys va kokius alimentus, [...] jie turės pinigukų ir jie susitvarkys namus, išsitapetuos, nusipirks baldus ir ilgai ir laimingai gyvens. Čia iškart tikėjausi, kad gražiai pasikalbėsime ir tikrai padarysim. Bet, kaip pasirodo, – tai neįmanoma. Aš visa tai padariau, sutvarkiau, jie gavo daugiau pinigėlių, bet jie daugiau mane apgaudinėja, daugiau prageria, daugiau išleidžia, daugiau baramės...“ (socialinė darbuotoja Anelė)

Kada rezultatas neatitinka lūkesčių, atsiranda nusivylimas savo pastangomis. Deja, šeimų problemos įsisenėjusios, o darbas naudojant įgalinimo būdus lėtas, reikia daug jėgų ir kompetencijos atpažįstant mažus, sunkiai įžiūrimus rezultato aspektus.

„Bijau pasakyti, bet kad tos šeimos būtų ar nors viena atsikėlus, iš to dugno pakilus, tai tokių aki-vaizdžių rezultatų nėra.<...> Kaip vaikščiojo tie tėvai girti, taip ir vaikšto. Kad visiškai būtų gerai, tai nematau tokių pavyzdžių“ (socialinė darbuotoja Anelė)

Socialinė darbuotoja „bijo pasakyti“, kad greito ir didelio pokyčio nebuvo, nes ir bendruomenė tikisi iš socialinio darbuotojo greitų rezultatų. Tikisi, kad, susitikęs su klientu socialinis darbuotojas „tarsi policininkas“ paveiks šį, ir klientas nustos vartojęs alkoholį.

*„Dažnai skambina [žmonės], pavyzdžiui, į seniūniją ir sako, „ar buvot pas tą, ar pas tą, nes visą naktį gėrė?“ [...] Skambina ir galvoja, kad gal [tie geriantys] mūsų klausys. Jie galvoja, kad mes esame tarsi policininkai. Tikisi, kad mes esame tiek galingi, kad galim, pavyzdžiui, **priversti** juos negerti ir naktimis nebaliavoti. Jie tikisi labai daug, nes įsivaizduoja, kad mes turime išauklėti tas šeimas taip, kad jie negertų, nevalkatautų, gerai gyventų. Jų nuomone, socialinis darbuotojas turi būti visagalis“ (socialinė darbuotoja Genutė)*

Bendruomenės nariai neįvertina, kad priklausomybė yra įsisenėjusi. Nustoti gerti gali tik pats žmogus tada, kai pripažins turįs priklausomybę. Neigti žmogaus apsisprendimo laisvę – reiškia neigti žmogiškumą, traktuoti žmogų kaip visiškai valdomą iš išorės būtybę, gal net daiktą. Praktiniai socialinio darbo rezultatai yra kur kas mažesni, nei yra tikimasi visuomenėje, ir kartais neįgudusiai akiai nepastebimi.

Jėga kuria izoliaciją – vadovo izoliaciją nuo pavaldinių ir pavaldinių izoliaciją vienas nuo kito

Vadovui naudojant jėgos poziciją, pavaldiniams tai kelia įtampą ar / ir baimę. Jei vadovas kelia baimę būti nubaustam, netekti darbo, būti sumenkintam, pažemintam, baimę netekti pragyvenimo šaltinio ir pan., jis pamažu netenka tikroviško grįžtamojo ryšio: pavaldiniai vengia jį suteikti, ypač kai yra problemų. Reali situacija nutylima arba iškraipoma. Taip galiausiai atsiduriama situacijoje, kai vadovai ir pavaldiniai gyvena tarsi skirtinguose pasauliuose – izoliuojasi vienas nuo kito. Toks pritrenkiantis dviejų pasaulių – socialinės darbuotojos ir jos viršininkų savivaldybėje – svetimumas atsispindi emocijame socialinės darbuotojos pasakojime apie dramatišką jos išgyventą situaciją, kai ji dalyvavo netikėtai dingusio savo kliento paieškose, o savivaldybėje kaip tyčia tuo metu prireikė jos pildomų dokumentų.

„Skambina man ponios iš savivaldybės [kad pristatytiau sąrašus]. Sakau: „moterys, aš [šiuo momentu] neturiu net interneto, prie sąrašų neprieinu ir nepadarysiu. Žinokit, aš esu vidury miško, einam į namą žmogaus ieškoti. Dingo žmogus, – aš jam skambinu, [o] jis man neatsiliepia.“ Žinot, ką man pasakė viena iš valdininkių? „Kas tau pasidarė? [Ar] Gimda smegenis užspaudė, [kad] kažkokio latro ieškai?..“ Aš jums sakau, kas labiausiai [...] užmuša mane – tas [valdininkų] abejingumas žmonių skausmui ir vargui“ (socialinė darbuotoja Anelė)

Šiurkštus valdininkės pajuokavimas atskleidžia realybę, kurioje valdininkei nesuvokiamas solidarumas, bendramintiškumas, vieningumas, interesų bendrumas, bendra atsakomybė, tarpusavio parama. Citata išryškina, kokia praraja skiria pašnekoves: viena sėdi šiltame kompiuteri-

zuotame savivaldybės kabinete, kita klampoja į nelaimės nuojauta dvelkiantį miško vienkiemį. Valdininkė izoliavusis: ji apsiriboja savo kabinetu ir užduotimis, kurias jai pavadė jos viršinkin-kai. Iškilus realaus gyvenimo iššūkiams, ji nesuvokia, kad juodvi su socialine darbuotoja siekia bendro tikslo. Socialinių paslaugų skyriaus misija – „organizuoti bei teikti paramą šeimoms (as-menims), įvairioms gyventojų socialinėms grupėms, siekti teigiamų pokyčių asmens ir bendruo-menės gyvenime, tenkinant asmens gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumo nežeminan-čias sąlygas, kai asmuo pats nepajėgia to padaryti“⁷. Tam seniūnijos socialinė darbuotoja dirba tiesioginį socialinį darbą su klientais kaime; bet jai būtinas palaikymas, pastiprinimas, pagalba iš savivaldybinio lygmens, kuris turėtų organizuoti vis palankesnes darbo sąlygas. O valdininkė savo laikysena išstumia save iš pagalbos teikimo ir tuo netiesioginį socialinį darbą susiaurina iki rašytinio administracinių pavedimų vykdymo. Išsakytomis patyčiomis ji ne tik nepadedą, bet akivaizdžiai kliudo pavaldinei įvykdyti savo užduotis, nuvertindama situacijos rimtumą ir demo-tyvuodama.

Analizuojant gautus duomenis galima teigti, kad pateiktas pavyzdys nėra išimtinis. Galios telkimo bendram organizacijos tikslui siekiamybė dažnam valdininkui, pirmenybę teikiančiam jėgos santykiams, nesuvokiama.

Apibendrinimas ir išvados

Remdamosi H. Arendt įžvalgomis, išskyrėme jėgą ir galią kaip skirtingus savo prigimtimi, esmi-niais veikimo principais, bruožais ir pasekmėmis žmonių poveikio vieni kitiems aspektus. Jėgą traktavome kaip natūralią individo savybę, skatinančią konkurenciją, kovą ir pasipriešinimą, su-keliančią baimę, izoliuojančią, skubančią pasiekti rezultatą ir pasiekiančią visų pralaimėjimą. M. Foucault pastebėjimai dar pagilino žmogaus laisvės ir pasipriešinimo jėgai, pasipriešinimo žmogaus sudaiktinimui suvokimą. Galią supratome kaip kartu veikiančių žmonių pastangas kur-ti, tobulinti gyvenimą per pasitikėjimo santykį, dalijimąsi, solidarumą, pasiekiant visų laimė-jimą. Jėgos ir galios diferenciacija ypač svarbi Lietuvos kaip pototalitarinės šalies kontekste, kai visuomenės vertybės kito iš tradicinės į išlikimo visuomenės, kurioje vertinama jėga, o ne galia, vertybes. Toks pokytis turėjo poveikį ir socialiniam darbui Lietuvoje. Jėgos ir galios di-ferenciacija padeda suprasti, kodėl socialinis darbas su socialinės rizikos šeimomis dažnai būna mažai efektyvus. Analizuodamos empirinius duomenis apie socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis Lietuvos kaimo seniūnijose, atpažinome daugiausia jėgos bruožų. Radome, jog dėl darbdavių, kontroliuojančių organizacijų ir visuomenės spaudimo socialiniai darbuotojai, siekda-mi padėti klientui, dažnai naudoja jėgos poziciją – pradeda darbą su šeima drauge su VTAS, kuris atstovauja jėgos pozicijai, siekia greito rezultato, neskiria laiko santykiui užmegzti. Siekdami rezultato socialiniai darbuotojai arba pajungia klientus savo reikalavimams (klientai nesipriešina, bet atiduoda vis daugiau savo atsakomybių), arba su jais kovoja (šie neišsileidžia, barasi, nesuta-ria). Tokie abi šalis varginantys santykiai gali trukti ilgą laiką, o situacija šeimoje negerėja; visi jaučiasi bejėgiai. Jėgos pozicija, socialiniam darbuotojui pačiam to nepastebint ir nereflektuojant, paverčia jį tarsi socialiniu policininku. Tačiau juk socialinio darbo tikslas yra įgalinti. Įgalintoju socialiniam darbuotojui pavyksta būti, kai jis atranda būdų užmegzti ir palaikyti santykį, įgyti pasitikėjimą, kai jis gerbia klientą kaip žmogų, pastebi jo stiprybes ir mažus pokyčių žingsnelius,

⁷ Taip socialinės paramos skyriaus misija nurodyta vieno Lietuvos rajono savivaldybės svetainėje (<http://www.r.sav.lt/lit/Socialines-paramos-skyrius/130>)

sugeba aiškiai įvardyti atsakomybes, jų ribas ir pokyčius, atpažįsta socialinę izoliaciją ir geba įtraukti klientus į bendrą kūrimą. Manome, kad galios ir jėgos diferenciacija galėtų tapti svarbiu įrankiu socialiniams darbuotojams reflektuoti savo veiklą.

Literatūra

- Arendt, H. 1970. *On violence*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc. Prieiga per internetą: <http://www.scribd.com/doc/22343000/Arendt-On-Violence> [žiūrėta 2013 m. spalio 22 d.].
- Arendt, H. 1990. Philosophy and Politics, *Social Research* 57(1): 73–103.
- Arendt, H. 1992. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Arendt, H. 1995. *Tarp praeities ir ateities*, vert. A. Šliogeris. Vilnius: Aidai.
- Arendt, H. 2001. *Totalitarizmo ištakos*. Vilnius: Tyto alba, 40–140.
- Arendt, H. 2005. *Žmogaus būklė*, vert. A. Radžvilienė ir A. Šliogeris. Vilnius: Margi raštai.
- Donskis, L. 2011. *Galia, vaizduotė ir atmintis: politikos ir literatūros etiudai*. Vilnius: Versus aureus.
- Foucault, M. 1983. The Subject and Power. In *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, edited by H. Dreyfus and P. Rabinow, 2nd ed. Chicago: The University of Chicago Press, 208–226. Prieiga per internetą: <http://foucault.info/documents/foucault.power.en.html> [žiūrėta 2013 m. spalio 15 d.].
- IFSW Definition of social work. Prieiga per internetą: <http://ifsw.org/policies/global-standards/> [žiūrėta 2014-11-07].
- Inglehart, R.; Baker, W. 2000. Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values, *American Sociological Review*, Vol. 65: 19–51.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Yin, R.,K. 1984. *Case Study Research: Design and Methods*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Kavaliauskienė, V. 2005. Socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektai, *Acta Paedagogica Vilnensia. Mokslo darbai*, 15 tomas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Montesquieu, Ch. 2004. *Apie įstatymų dvasią*, vert. Vita Malinauskienė. Vilnius: Mintis.
- Rajono savivaldybės socialinės paramos skyriaus svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.r.sav.lt/lit/Socialines-paramos-skyrius/130> [žiūrėta 2014-11-18].
- Žiliukaitė, R. 2007. Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių – racionalių vertybių. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(19): 116–130.

DIFFERENTIATION OF FORCE AND POWER IN LITHUANIAN SOCIAL WORK

Ramunė Jurkuvienė, Indrė Gajdosikienė, Sandra Jokubauskė

Summary

The differentiation of force (strength, violence) and power was analysed by many authors. According to H. Arendt, force manifests itself through exhibiting itself, and supports itself through constant exposing and inducing fear. Power, on the contrary, hides. Power allows to spare energy from fight, control and destruction, and rather helps to mobilize the members of society to collaborate, to share achievements, and to direct energy to creation and improvement of life. In the post-totalitarian society, with the movement from tradition to survival values (Inglehart), strength and force become dominant values; this shift influences social work as well. In the article, qualitative data of the role of Lithuanian social workers working with families at risk were analysed in order to recognize manifestations of force and/or power. Mostly manifestations of force

were recognized. Social workers, experiencing the pressure of employers, of controlling organizations and of the society, often use force when they try to help the clients: they start work with the family together with Child Rights protection agency that represents force, they seek fast results, and they do not devote time for starting the relationship. When seeking the results, the social workers either subjugate the clients to fulfil the requirements (the clients do not object, but give up more and more of their responsibilities), or fight with the clients (the clients do not let the workers in, they quarrel, disagree). Such tiring relationships can last for a long time, without an improvement in the family situation; everybody feels powerless. The position of force, without notice and reflection from the side of the social worker, makes him/her into a social policeman. Meanwhile the nature of power is social; power is inseparable from forming the trusting relationship. Social work, based on force, but not on power and empowerment, contradicts its essence. Therefore differentiating power and force might become an important tool of reflection for social workers.

Key words: force, power, survival society, empowerment.